

עיונים באגדות החורבן

הרב יהודה עמיטל

"אמר רבי יוחנן : מאי דכתיב 'אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה'? אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים, אתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא, אשקא דריספק חרוב ביתר"

(גיטין נה:)

מימרא זו מהווה פתיחה לתיאור המאורעות שהובילו לחורבן הארץ. את הביטוי: "אשרי אדם מפחד תמיד" מסביר רש"י שם - "דואג לראות את הנולד, שלא תארע תקלה בכך אם אעשה זאת". במילים אחרות, עלינו תמיד לקחת בחשבון את ההשלכות של מעשינו. ייתכן, שתגובה מסויימת נכונה וצודקת, אולם אנו נדרשים להביט מספר צעדים קדימה, בניגוד לתרבות ה"סמוך" הנפוצה כל כך בימינו. אשרי מי שמבין, לאן יכולים להתגלגל המאורעות.

נראה, שקוצר ראות וחוסר הבנה לאן יתגלגלו הדברים, הם שבאים לידי ביטוי בסיפורים המובאים לפנינו.

א. טור מלכא וביד

"אתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא" (שם נז.)

הגמ' מספרת, שבעיר טור מלכא היה נהוג להוציא תרנגולים ותרנגולות בפני חתן וכלה כסמל לפריון. חיילים רומים שעברו במקום נטלו אותם - וספגו מנחת זרועם של תושבי המקום, וכתוצאה מכך נתפתחה שם מלחמה. ר' אסי מתאר את זוועות הטבח -

"תלת מאה אלפי שליפי סייפא עיילו לטור מלכא וקטלו בה תלתני יומי ותלתא לילותא, ומהך גיסא

הלולי וחינגי ולא ידעו הני בהני"¹.

בעת הטבח הנורא, היתה הילולה בצידו האחר של הכרך, והמשתתפים בה כלל לא הבחינו במתרחש.

¹ תרגום: "שלוש מאות שולפי חרב נכנסו להר המלך, והרגו בה שלושה ימים ושלושה לילות, ובאותו הזמן בצד האחר של הר המלך, היו עדיין חתונות ושמחות".

על גודלה של טור מלכא מעיד ר' יוחנן:

"ששים ריבוא עירות היו לו לינאי המלך בהר המלך (טור מלכא)
וכל אחת ואחת היו בה

כיוצאי מצרים, חוץ משלוש שהיו בהן כפליים..."

התיאורים המוגזמים של חז"ל מעידים על איזור בעל אוכלוסייה ענקית.

גם חורבנה של ביתר החל, לפי הגמרא, בסיטואציה דומה: בביתר היה נהוג לנטוע ארז כשנולד בן, ואורן עבור בת, עצים שהיו משמשים, כשהגיעו הנערים לפרקם, לבניית חופתם. בתו של הקיסר קצצה ארזים לתיקון מרכבתה שהתקלקלה, ותושבי ביתר התקוממו כנגד המעשה. על ידי כך נתגלגלה המלחמה, ונחרבה העיר.

במדינה נורמלית קיימים שלושה מרכיבים:

א. עוצמה רוחנית - ירושלים, המסומלת על ידי מקום השראת השכינה.

ב. אוכלוסייה - טור מלכא ותושביה המרובים.

ג. חוסן - אנשי ביתר.

התרנגול המסמל את ריבוי אוכלוסייתה של טור מלכא, הוא אשר הביא עליה את חורבנה. הארז, החסון שבעצים, גרם למפלתה של ביתר. המסר העולה מדברי חז"ל הוא שבעת החורבן מקור העוצמה הוא מקור הכשלון.

ב. שנת חנין וחורבן ירושלים

אמנם לא כך בירושלים. בית המקדש הראשון שימש כמקום השראת שכינה בבית השני כבר לא שרתה השכינה, ועדיין בית המקדש שימש כגורם מאחד, המקום היחידי בו ניתן להקריב קורבנות. –

"... ששם עלו שבטים, שבטי י-ה עדות לישראל..."

(תהלים קכב, ד')

ירושלים נפלה לא בגלל עודף בתכונה המאפיינת אותה, אלא בגלל העדרה. במקום ירושלים מאוחדת, היתה זו ירושלים שסועה ורוויית שנת חנין.

מאז ביטול הנבואה, מעבירה לנו ההשגחה האלוקית מסרים, דרך המעשים שאירעו, דרך ההסטוריה.

גם אם סיפורם הידוע של קמצא ובר קמצא לא היה מתרחש, היתה העיר נופלת, כדברי המדרש:

"א"ר יהושע בשם ר' לוי כך כנסת ישראל מקטרגת לבת בבל ואומרת לה, אילולי ממרום שלח אש ועשה עמי רעה, לית את יכלה לי, אילולי ממרום שלח אש בעצמותי, מי את יכלה לי? קימחא טחנא טחנת, אריא קטילא קטלת, ביתא יקדתא אקידת". (איכה רבה, פרשה א', ד"ה גלתה)

אך הסיפור שנקשר לחורבן ירושלים מסמל את אובדן זכות קיומה של העיר. לשון הגמרא היא: "אקמצא ובר קמצא חרבה ירושלים", ותמוה, ששמו של קמצא מוזכר כגורם לחורבן, וזאת אף עפ"י שעיון בסיפור מעיד, שהוא כלל לא נוגע כלפיו, בר קמצא הוזמן בטעות לסעודה, והושלך ממנה בבושת פנים. קמצא, שאליו נועדה ההזמנה המקורית, כלל לא היה שותף במתרחש. עיון נוסף בסיפור יבהיר נקודה זאת - הגמרא מציינת, כי חברו של קמצא "עבד סעודתא". לא סעודת מצווה, או סעודת נישואין, אלא סעודת מרעיב - סעודה לקבוצה סגורה, שמעידה על מצב של ריבוי באגודות ובקיטוב האופייניים לחברה הספוגה בשנאת חינם. חבורה זו, שממנה נזרק בבושת פנים בר קמצא, דומה לאגרוף קמוץ. מי שבתוכו מוגן, אבל אי אפשר לחדור אליו. זהו גם חטאו של קמצא - שייכותו לחברה שכזו - שהיא סגורה ומתבדלת.

הרמב"ם (במורה הנבוכים חלק ג' פרק מ"ה) שואל: מדוע לא נזכרה ירושלים בתורה, אלא רק בעקיפין, בתורת המקום אשר בו יבחר ה'?

"אבל מדוע לא הזכירו בפירוש בתורה, ולא ייחדו אלא נרמז עליו ונאמר 'אשר יבחר ה' וגו', יש בכך, לדעתי, שלוש חכמות, האחת כדי שלא יחזיקו בו העמים וילחמו עליו מלחמה קשה כאשר ידעו שהמקום הזה מטרת התורה מכל העולם, והשנית שלא ישחיתוהו אותם שהוא בידיהם עתה ויהרסוהו ככל יכלתם, והשלישית, והיא היותר חשובה, כדי שלא יבקש כל שבט שיהא זה בנחלתו ויכבוש אותו, ויהיה שם מן המחלוקת והקטטה..."

שתי תשובותיו הראשונות של הרמב"ם עוסקות באומות העולם: לו היו יודעים את מקום המקדש, היו מרכזים שם את כוחותיהם או הורסים אותו, כיון שהמלחמה בעם ישראל היא בראש ובראשונה מלחמת תרבות. התשובה השלישית עוסקת בעם ישראל, ולפיה, לו היו יודעים את מיקומה של ירושלים, היו השבטים נאבקים זה עם זה ודורשים את הכללתה בנחלתם.

ירושלים מסמלת את האחדות, וממילא אם היא גורמת לשנאת חינום, אין לה זכות קיום.

ג. כשל בתורה

את הלשנתו של בר קמצא לקיסר תולה הגמרא באכזבתו מן החכמים, שנכחו במסיבה ולא מיחו כנגד סילוקו:

”אמר, הואיל והווי יתבי רבנן ולא מחו ביה, שמע מינה קא ניחא ליה... אזל אמר ליה לקיסר מרדו בך יהודאי”²

אמנם, ניתן וצריך לפקפק ברבנים היושבים באגודות ובחבורות, אך המשך הסיפור מעמידנו על בעיית הנהגה קשה אחרת.

בהמשך הסיפור שלח הקיסר עגלה משולשת כקורבן, ובר-קמצא הטיל בה מום ב”ניב השפתיים”, או לפי גירסה אחרת “בדוקין שבעין”.

לגויים יחס דו-ערכי כלפי ירושלים, שנאה ופחד מחד, אך גם שאיפה לקרבתה מאידך, בית המקדש הוא גם “בית תפלה לכל העמים” (ישעיהו נו', ז). התנהגותם של היהודים כלפי מנחת הקיסר תבהיר לאן מועדות פניהם.

חכמים בחנו דרכי פעולה שונות להתמודדות עם המום, אבל הפתרון הנוח ביותר אינו מוצע - מדוע לא ניסו החכמים להסביר לקיסר, מדוע אינם יכולים להקריב את עגלתו? התשובה נעוצה באופי המום, הגמרא מציינת שמומים אלה - “לדין הוה מומא, ולדידהו (לגויים) לאו מומא הוא”.

השלמות עבור הקיסר מסמלת שלמות גופנית, חוסן ובריאות, וממילא לפגם בניב השפתיים או בדוקין שבעין אין כל משמעות, אולם עבורנו מרמזים מומים אלו על שלמות רוחנית. ניב השפתיים - כוח הדיבור, העין - ראי הנפש, מרמזים על הפנימיות ועל האיכויות הרוחניות. משלחת, שתנסה להסביר עובדה זו, תעמיד את הקיסר על התבדלותו, על עולמנו הרוחני הסותר את עולמו של הקיסר ומתקומם כנגדו. דבר זה - אי אפשר לאומרו למלך.

חכמים סברו להקריב את העגלה הפגומה בגלל חשש לפיקוח נפש, אולם “אמר להו ר' זכריה בן אבוקולס: יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח”. האפשרות הבאה היתה להרוג את בר-קמצא כדי שלא ילשין, וגם אז “אמר להו ר' זכריה: יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג”. חוסר המעש הזה הוביל להתגשמות מזימתו של בר-קמצא ולחורבן העיר.

² תרגום: “אמר - הואיל וישבו שם חכמים ולא מחו בו - אע”פ שראו כיצד הוא מביישני - כנראה שהם מסכימים עם הדבר הזה. הלך ואמר לקיסר - מרדו בך היהודים”.

ר' יוחנן אומר משפט מצמרר וקשה על ר' זכריה:

”ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את
היכלנו והגליתנו מארצנו”

ביטוי חריף זה מופנה כלפי חכם בעל שיעור קומה, שהיה נטול כושר החלטה. אנו רואים, שכשיש צורך להחליט, לנקוט מעשה, מנהיג בלי כושר החלטה, גורם לאסון.

אם כך, הרי ששילוב נורא בין שנאת חינום, הנהגה מושחתת (החכמים שישבו במסיבה ולא מיחו), ואיש בעל שיעור קומה, אך ללא כושר הכרעה, חברו יחדיו, והם שגרמו לחורבן ירושלים.